

KRÓNIKA

ZACHAR JÓZSEF

A FRANCIA FORRADALOM HATÁSA A FRANCIAORSZÁGI, AZ EURÓPAI ÉS A TÖBBI VILÁGRÉSZBELI HADSEREGFEJLŐDÉSRE

A Nemzetközi Hadtörténelmi Bizottság XV. kollokviuma,
Párizs, 1989. szeptember 18–23.

Általánosan elterjedt nézet szerint a francia forradalom története már annyira jól ismert világszerte, hogy a forrásfeltárás és az ismert tények újraértékelése sem okozhat meglepetést. Egyértelműnek tűnik a francia forradalom értékelését tükröző felfogás is: az emberi szabadságtörékvés kifejeződése, a társadalmi szerződés érvényesítése, miközben az ancien régime-beli nemesi uralmat a polgárság politikai hatalmának megteremtésével helyettesítik. Ezáltal a középosztályokat segítik politikai befolyáshoz és ez lehetővé teszi az alapvető gazdasági, társadalmi és politikai változásokat. Továbbá még általánosan azt is állítják, hogy a francia forradalom a párhuzamos ipari forradalommal együtt szerkezeti változásokat hozott az európai államok közötti kapcsolatrendszerben, ezek azután lehetővé tették a liberális és demokratikus folyamatokat az állami, társadalmi, gazdasági és jogi szférában.

A hadtörténelem területén hasonlóképpen általánosan elismert nézetek uralkodnak, mindenekelőtt az a tézis, hogy a francia haderő, mint népi és forradalmi hadsereg, nemcsak ahhoz járult hozzá jelentősen, hogy a társadalmi átalakulás diadalmaskodhatott, hanem a tekintetben is fontos tényezőként hatott, hogy a francia nép szuverén nemzetté lett, és minden egyes francia állampolgárrá vált.

Végül a hadtudomány is általánosan úgy tekinti az új összetételű, új harcászati és hadászati kötelékekben színre lépő, új harceljárásokat alkalmazó francia forradalmi haderő fellépését, mint egy új fejlődési szakasz kezdetét.

A közelgő évfordulóra tekintettel 1985-ben létrehozott grémium, a Francia Forradalom Kétszázéves Évfordulóját Előkészítő Nemzetközi Tudományos Tanács

mégis úgy döntött, hogy ezeket az általánossá vált nézeteket felülvizsgálja és megvitatja.

A kétszázéves megemlékezések során tartott kétszáz tudományos rendezvény közül kiemelkedik az a nemzetközi kollokvium, amelyen 28 országból érkezett 160 hadtörténész vett részt. Erre a Francia Hadtörténészek Nemzeti Bizottsága rendezésében került sor. A kollokvium jelentőségét tanúsítja, hogy fővédnöke *François Mitterand* köztársasági elnök volt, továbbá védnökséget vállalt még fölötte *Jacques Chirac* korábbi miniszterelnök, Párizs főpolgármestere, *Jean-Pierre Chevènement* nemzetvédelmi miniszter, *Jean-Noël Jeanneney*, a Francia Forradalom, valamint az Emberi és Állampolgári Jogok Kétszázéves Megemlékezéseire Alakult Bizottság elnöke és *Pierre Dabizies*, a Nemzetvédelmi Tanulmányi Alap elnöke.

A kollokviumon elhangzott 47 előadás és az azokhoz csatlakozó élénk viták rendkívül részletes képet nyújtottak a francia forradalom hadtörténelmi vetületéről. A látszólag jól ismert eseménytörténettel kapcsolatosan sok, mindeddig elsikkadt momentumra világítottak rá, és így sokban pontosították az eddig ismerteket.

Az egykori École Polytechnique falai között, méltó történelmi környezetben lezajlott viták részletes felidézése itt és most nincs mód. Fontos azonban az általánosan elfogadást nyert legfontosabb tézisek rövid felidézése, valamint a viták alapjául szolgált előadások felvillantása.

Már a korábbi tudományos rendezvényeken általánosan elfogadást nyert, hogy a politikátörténetben a francia

forradalom az 1789. július 14. és 1799. november 11. (brumaire 18.) közti időszakot, vagyis az ancien régime és a katonai diktatúra határolta fejlődési szakaszt jelenti, amelynek határkövei a párizsi népfelkelés és Bonaparte államcsínye, és amely magában foglalja a királyság utolsó esztendeit, valamint a nemzeti konvent és a direktórium éveit. Ezt a meghatározást a hadtörténészek is elfogadják, de rámutatnak, hogy számukra a két határkő a forradalom fegyveres megvédése 1792-ben és az általános összeírásról szóló törvény hatályba lépése 1798-ban. Az 1792. szeptember 20-i Valmy-nál és 1792. november 6-án Jemappes-nál elért sikert a kivívott politikai és emberi jogok, valamint a haza, vagyis a forradalom eszméinek megvédéseként tekintik, amely a tömegek önkéntes fegyverfogaásával lehetővé tette a köztársaság megteremtését. 1798-ról pedig az a nézetük, hogy a honvédelem, törvényes erővel, minden egyes állampolgár kötelességévé vált. Más szavakkal: az a nemzeti összakarát, amely önkéntes fegyverfogaásban nyilvánult meg, immár jogi formulát nyert.

Ennek megfelelően az 1792-1797 közti esztendőök eseményeit forradalmi, honvédő és állampolgári háborúként fogják fel. Ezáltal a ma hadtörténeteszei elfogadják az egykori kortársak nézeteit, miszerint a harcok vezérfonala ez a jelszó volt: „Háborút a királyoknak, békét azonban a népeknek!”

Belpolitikailag az került kiemelésre, hogy a férfilakosság általános hadrafogásával minden társadalmi erőt mozgósítottak a forradalom megvédésére, és ezáltal a rémuralom, a terror mindinkább feleslegessé vált. Így következhetett be 1795-ben a direktórium hatalomra kerülése.

Különösen behatóan vizsgálta a kollokvium a Valmy melletti csata körülményeit, sőt 1989. szeptember 20-án, a csata évfordulója napján, sor került a csatater helyszínbejárására is, és ott történt a még vitatott rész kérdések tisztázása.

Emmanuel Hublot (Franciaország) elemzése általánosan elfogadást nyert. E szerint a nemzet megmentőjeként a korábbi állandó hadsereg ezredeit és az új önkéntes zászlóaljakat együttesen kell tekinteni. Kezdetben ugyan az előbbieket a tábornokok és tisztek dezertálása és részleges emigrálása, az utóbbiakat a tapasztalatlanság erősen bénította. A benuktatást azonban hamarosan sikerült levetkőzni. Ebben a régi harcosoknak a jól ismert ágyúörgés, míg az újoncoknak a „Vive la nation!” harci kiáltás segített, vagyis az anyagi, illetve az erkölcsi fölény tudata adta a szükséges erőt a test-test elleni harchoz.

Az előadó elemzésében állításait még tovább finomította. Így kimutatta, hogy a régi hadsereg ezredei sem

voltak már a régiek. Nemcsak tisztek hagyták el beosztásukat, hanem sok harcos is követte őket. Ugyanakkor mások, főleg a fiatal republikánusok beléptek ezekbe az ezredbe a forradalmi háború kirobbanásakor. Ehhez járult még a forradalmi vezetés. Így a régi ezredeket is a siker reményével lehetett a csataterre küldeni. A közösen kivívott győzelem eredményezte azután a forradalmi hadsereg új harcászati egységeinek életrehívását, a feldandárokot ugyanis két önkéntes és egy sorzásalóaljból szervezték meg. Ezáltal a veszélyeztetett forradalom védelmezőjéből és megmentőjéből a további harcok során megszületett a diadalmas forradalom győztes hadserege.

Hublot tábornok előadásában nagy figyelmet fordított a hadiesemények politikai vonatkozásaira is. Így többek között hangsúlyozta, hogy a hadüzenet még a francia király nevében ment el Magyarország királyának címezve. Ezzel sikerült a háború számára biztosítani a royalisták támogatását is, holott a nemzetgyűlés és a kormány tulajdonképpen célja a köztársaság megteremtése volt. A háborúra pedig úgy kerülhetett sor, hogy a szemben álló uralkodók akarták a fegyveres összecsapást, mégpedig a forradalom eszméinek szétzúzása céljával és abban a reményben, hogy ez, Franciaország belső politikai válságára tekintettel, könnyű feladat lesz. Addigra azonban a forradalom nyilvánvaló belső ellenségei már nagyrészt elhagyták a haderőt, sőt az állam területét is. Így a francia kormánynak sikerült erkölcsi és anyagi fölényt, ütőképes hadsereget biztosítani, sőt azt stratégiailag kedvező vonalakra még az ellenség beérkezését megelőzően elhelyezni. Az előadó itt külön kiemelte annak jelentőségét, hogy stratégiai meglepetésként az előrenyomuló ellenséges erők menetvonalát zárták le a francia hadak.

Bernhard R. Kroener (NSZK) megfordított kérdésfelvetéssel, nem a szokásos francia nézőpontból, Goethe szavaival „a világtörténelem új korszakának kezdeteként” vizsgálta Valmy történetét, hanem porosz szempontból, „mint az ancien régime utolsó hadjáratát”. A mozgatóerőt egyrészt az uralkodói szolidaritásban mutatta be, ahogyan II. Frigyes Vilmos a sikertelen székési kísérletet követően XVI. Lajos segítségére akart lenni, másrészt azonban abban a nagyhatalmi törekvésben, hogy egy nyugat-európai akcióba bevonva, sikerüljön a Habsburg-birodalmat az Óvilág keleti területeiből elvonni és ezáltal a lengyel kérdésben szabad kezét nyerni.

Mivel a két szövetséges érdekeltsége továbbra is elsődlegesen keleten volt, továbbá az intervenciót mindössze büntetőakciónak fogták fel, csupán kevésbé ener-

gikusan léptek fel. Eközben hitelt adtak az emigránsok szavának, és számítottak a határ menti francia erődök védőségének és a falusi lakosságnak a csatlakozására. Ez ösztönözte a porosz hadvezetést annak a stratégiai hibának az elkövetésére, hogy a harcot az ellenséges terület mélységében vette fel, ott, ahol a francia hadsereg saját belső védelmi vonalain összpontosíthatta csapatait. További hiba volt a francia hadüzenet kivárása, így csupán tíz hét maradt a harcselekményekre. Még azt megelőzően a bevetett porosz kötelékek távol kerültek a rak-tárbázisoktól, állandó ellátási és utánpótlási nehézségek léptek fel. Az esős évszak korai beköszöntése erősen megnehezítette az előrenyomulást is, fogyott az igavonó lovak száma, vissza kellett hagyni a nehézlövegeket, majd a társzereket is. Ezekhez a problémákhoz járult a nézeteltérés a porosz uralkodó és a főparancsnokká kinevezett braunschweigi herceg közt. Előbbi ugyanis politikai okok miatt tovább akart vonulni Párizs felé, míg utóbbi az ellátási gondok miatt ezt ellenezte. Sőt, a hadak főparancsnoka a helyzeti és erőfölényben levő ellenséggel szemben megelégedett az erődemonstrációval és nem vállalkozott csatára.

Így Valmy a tervezett büntetőexpedíció végét jelentette. A francia főlény kedvező alkalmat nyújtott a visszavonulásra, a téves politikai döntés elleplezésére. Az előadó befejezésül azt hangsúlyozta, hogy a hadjárat kudarc világhossá tette a kortársak előtt: az ancien régime hadelvei szerint lehetetlen már hadat viselni.

Ernst-Heinrich Schmidt (NSZK) az elkülönített csapat-testekkel végrehajtott összpontosított hadműveletek összehasonlító vizsgálatát végezte el az ancien régime utolsó szakaszával, a francia forradalom idejével és Napóleon korával kapcsolatosan. Bemutatta, hogy a francia forradalom az operatív gondolkodás és annak gyakorlati megvalósítása területén nem hozott olyan radikális szakítást a hagyománnyal, mint a politikai életben, hanem csupán meggyorsította a már korábban megindult fejlődést és az általa meghatározott korszakban lehetővé tette annak megvalósítását.

Kiinduló példaként II. (Nagy) Frigyes 1757-es csehországi hadjáratát választotta. Ennek jellemzéseként kiemelte, miként használta ki a nyitott négyzöghöz hasonlatos határterület földrajzi adottságait az elkülönített seregtestekkel végrehajtott meglepetésszerű, gyors támadásokra, mielőtt döntő csatához vont össze minden rendelkezésre álló erőt. Ezután azt részletezte, hogyan alkalmazta ezt a harceljárást Carnot a hazafias tömeghadseregre adaptálva, ahogyan ezt az 1796-os hadjárat tanúsította. Napóleonra áttérve kiemelte: hadjárait úgy szervezte, hogy sikeres csatavívással megsemmisítő vere-

séget mérjen az ellenségre, amelyet azután politikai-diplomáciai eszközökkel teljessé tehet. Ennek elérése érdekében közvetlen a csata előtt hozott létre erőösszpontosítással fölényt azokból az erőkből, amelyek azt megelőzően külön, az egyes ellenséges erők, állások ellen, nagy terepet átfogó mozdulatokkal operáltak. Befejezésül az előadó rámutatott, hogy míg Napóleon a mozgékony-ságot az összpontosítás elé helyezte, a porosz Scharnhorst kezdettől azt a nézetet képviselte, hogy az elkülönített csapatok összpontosított támadásban együttesen tevékenykedjenek ott, ahol az ellenséges hadak állnak. Ezt a nézetet fogadta el és vitte tovább Blücher, Gneisenau és Clausewitz, sőt ehhez csatlakozott Radetzky is, és végül e nézet érvényesülése vezetett az ezt elutasító Napóleon végső háborúi vereségéhez.

J. P. Bertaud (Franciaország) további kérdések összehasonlító vizsgálatát végezte el. Így felvetette a hivatásos és az önkéntes hadsereg harcértékének kérdését. E tekintetben a szolgálatvállalás motivációjában mutatkozó különbségekre mutatott rá. Így jutott el a hazafiság kérdéséhez, miközben elsődlegesen azzal a kérdéssel foglalkozott, hogy ez esetben is szükség van-e elismerésre, vagy nincs. Rámutatott, hogy az elismerés szükségességét csupán Napóleon ismerte fel: a vitéség nála jutott először látható megbecsüléshez.

A már röviden érintett sokkhatás problematikájával részletesen *Daniel Reichel* (Svájc) előadása foglalkozott. Nagy jelentőségű az a felismerése, hogy az önkéntes polgárkatonák, vagy katonapolgárok a forradalmi ideológiát fegyverrel hirdették, és ezáltal tudták legyőzni azt a sokkhatást, amely minden katonát ért a test test elleni harcban. Amikor a forradalmi hadvezetés felismerte az önkénteseket ért sokkhatást, harcszerű körülmények közti felkészítésként hadgyakorlatokat szervezett. A hadgyakorlat vezetője, a dandártábornok ezáltal lehetőséget kapott, hogy a harcot kísérletként fogja fel. E kísérletezés során a harc keretei kitágultak: minden évszakban sor kerülhetett immár a fegyveres összecsapásra. Tényleges háború esetén ezáltal a harcvezetés sokkal hatékonyabbá vált.

Az önkéntesség és az összeírás kérdéskörével két előadás is foglalkozott. *René Quarrefages* (Franciaország) a délnyugat-franciaországi Aveyron, míg *Annie Crepin* (Franciaország) Seineés - Marne megye - viszonylatában végezte el elemzését. Rendkívül tanulságosak azok a névsorok, amelyek először a seregre, majd az önkéntes zászlóaljakra, végül a szabad századokba való összeírás adatokat tartalmazzák. Ezek szerint a forrada-

lom megvédésétől a császárságig a hadkötelesek aránya 1,57%-ról egészen 5,75%-ra nőtt.

Több előadó választotta témául a forradalmi haderő vezetését. *Gilbert Bodinier* (Franciaország) a tábornoki kar alakulásával foglalkozott az 1791–1794 közti időszak vonatkozásában. Rendkívül tanulságos adatokat közölt. Így kimutatta, hogy az 1791-es újrászervezések a hadsereg élén 102, még az ancien régime idején kinevezett tábornok állt, ám közülük 1794-ben már csak 2 fő szolgált, viszont kineveztek ez idő alatt összesen 815 új tábornokot. A 917 fős csoportot egységesen vizsgálva, 555 korábban tisztként szolgált, 88 ugyancsak tisztként egykor kivált az ancien régime hadseregéből, majd reaktívtá váltak a forradalom alatt, 163 altisztként vagy közlegényként szolgált a királyi hadseregben, és a forradalom hozta meg számára a felemelkedést, 38 az önkéntes zászlóaljokban kezdte katonai pályáját, míg 42 fő korábban soha nem volt katona, 20 fő pedig külföldről érkezett a francia forradalmi hadsereghez, végül 11 francia tábornok idegen hadseregekben került alkalmazásra. Társadalmi hovatartozás szempontjából a tábornokok mintegy fele volt nemesi származású, zömben ők képezték az ez idő alatt rangjuktól megfosztottak 359 fős csoportját. A kinevezési életkor rendkívüli szóródást mutatott, a legifjabb generális 19 esztendősen, míg a legidősebb 86 évesen kapta kinevezését. Ám az átlagéletkor 47 év, az átlag szolgálati idő 26 év volt.

Az előadó elvégezte vizsgálatát a tengernagyokkal kapcsolatosan is, 1791-ben 20 fő szolgált még korábbi kinevezéssel, közülük 1794-re egy sem maradt állományban. Viszont kineveztek 38 újat. E haditengerészeti 58 fő közül 42 korábban királyi tengerésztiszt volt, 4 szárazföldi bázison szolgált tisztként és 12 érkezett újonnan a kereskedelmi hajózásból. Származása szerint itt 42 fő volt nemes, közülük 23-at fosztottak meg rangjától ez idő alatt, 13 önként lemondott arról.

Adrien Carré (Franciaország) a rémuralom idején szolgált és abban tevélegesen részt vállalt tábornokok későbbi pályafutását vizsgálta előadásában. Rendkívül tragikus képet nyert a hallgatóság. Az eredetileg 35 fő közül még a harcokban elesett 8, gyilkosság áldozata lett 2, kivégeztek 3-at, deportáltak 1-et. A rémuralom lezárultát követően elesett további 2, járvány ragadott magával 1-et, rangjától megfosztottak 6-ot, ezt megelőzendő kivált a szolgálatból 5, emigrált további 5. Későbbi vezető szerepet csak összesen 2 korai kinevezésű tábornok tudott még játszani.

Michel Vergé-Franceschi (Franciaország) a tengerésztisztek 1789–1795 közti sorsát követte nyomon. Bemutatja, hogy a király 1657 tengerésztiszte közül 1795-re csupán alig 120 maradt a forradalom szolgálatában, a többi dezertált, emigrált, lemondott rangjáról, vagy idegen szolgálatot vállalt.

Ennél vizgasztalóbb képet adott *Pierre Lesonet* (Franciaország) előadása, aki a műszaki tisztikarral kapcsolatosan bemutatta, hogy a mintegy 300 tiszt (köztük 5 tábornok) közel fele tovább szolgált a forradalom alatt is. A hadseregfejlesztés során azután 1815-re a műszaki tisztok száma elérte a 900-at.

Vincent E. Caloni (Franciaország) ehhez csatlakozva a műszaki és tüzerítisztek, valamint az út-, híd- és bányamérnökök képzését szolgáló École Polytechnique 1794-es létrehozásának folyamatát elemezte. Bemutatta, hogy a korábbi királyi főiskolák feloszlásával a tudomány is veszélybe került, ezért volt szükséges az új felsőoktatási intézmény megszervezése. Ugyanakkor a forradalmi honvédő háború körülményei között a műszaki képzést nem lehetett elszakítani a honvédelemtől.

A korábbi műszaki tisztok fő teljesítményével, a határ menti francia erődítményrendszerrel *Pierre Rocolle* (Franciaország) előadása foglalkozott. Az első koalíciós háború eseményeinek elemzésével bizonyította, mennyire eljárt e fölött az idő.

Thierry Vivier (Franciaország) ezzel szemben egy jövőbe mutató és forradalmian új műszaki jelenségről, a katonai léggömbök 1793–1795 közötti harci alkalmazásáról szólt. Elemzésével kimutatta, hogy pusztán a léggömbök feltűnése a siker irányában hatott, ugyanis a pszichológiai hadviselés eszközeinek bizonyult. Ugyanakkor már e korai alkalmazás bizonyította, hogy a légi megfigyelés eszköze lehet. Ez irányban már nem kerülhetett sor továbbfejlesztésre, mivel a léggömb bevetésének szorgalmazói kegyvesztettek lettek.

A haditengerészet továbbfejlődésével is több előadó foglalkozott. *Etienne Teillenite* (Franciaország) az 1790–1795 közötti adminisztratív reformokat részletezte. *Alberto Santoni* (Olaszország) azt a megrázkódtatást mutatta be, amely a tapasztalt francia tengerésztisztek szolgálatból való eltávózása, eltávolítása nyomán következett be, és amely a tengeri vereségek sorozatát eredményezte. *Peter Stanford* (Nagy-Britannia) a francia haditengerészet válságos helyzetét az 1794-es júniusi hadjárat példáján tárta a hallgatóság elé.

Patrice Bret (Franciaország) a francia haditechnikai kutatás intézményesítésének kezdeteiről tartott előadást. Bemutatta, elsőként és főleg a löszergyártás területén miként érvényesült az állami kezdeményezés az addigi magánkezdeményezések helyett, és ez miként tolta előtérbe a kísérletezést a kutatás helyett. Vagyis a forradalom megteremtette a műszaki fejlődés alapvető feltételeit, amikor létrehozta azokat az intézményeket, amelyek révén lehetővé vált a tudományos eredmények átvittele a technika területére.

A kollokvium újabb témáját jelentette a különböző korábbi királyi idegen zsoldoscsapatok sorsának alakulása. *Alain-Jacques Czouz-Tornare* és *Evelyne Maradan* (Svájc) közösen készített referátuma a 12 szerződéses svájci ezrednek a királyhoz kötődését elemezte. Ebből a személyes kötődésből fakadóan nem váltak a forradalom és a nemzet védelmezőivé az új francia hadvezetés törekvése mellett sem. A mintegy 14 ezer fő az egységek felbomlását követően nagyrészt hazamenekült. A visszamaradók a szabad századokba álltak be idegenlegiósként. A hazaszkötteket 1798-ban érte el újra a katonaszkodás kötelezettsége, amikor a francia megszállással létrehozott Helvét Köztársaságnak kötelezettséget kellett vállalnia 6 feldandár felállítására.

Claude C. Sturgill (Egyesült Államok) a Fürstenberg Tartománygrófságban 1668-ban toborzott és 1670-től francia szolgálatban állt 62. Salm gyalogezred átalakulását mutatta be, ahogy 1792-ben királyiból forradalmi ezreddé vált.

Zachar József (Magyarország) „Bercsényi-huszárok a francia forradalom mellett és ellen 1792–1797” címmel a francia forradalmat védelmező, 1325 fősnek előírt I. (Bercsényi) huszárezred és a Habsburg-hadak kötelékében szervezett, 414 fősnek előírt Bercsényi-huszárosztály létszámviszonyait, szervezési változásait és harcbanvetéseit elemezte mindaddig feltáratlan francia és osztrák hadilevéltári források alapján. Eközben mindvégig a magyar részvétel bemutatását helyezte a középpontba.

További előadások foglalkoztak a forradalmi francia hadszervezés adaptációjával. *Ezio Checchini* (Olaszország) a francia hadsereggel exportált forradalom északi politikai, társadalmi és alkotmányos hatásába ágyazva elemezte a Cisalpin Köztársaság, majd Olasz Köztársaság, végül az Olasz Királyság katonaiállítási, hadszervezési és hadialkalmazási gyakorlatának fejlődését.

Ehhez csatlakozva *Francesco Frasca* (Olaszország) a Francia Császárság Piemonti Tartományának meggett, 1798-ban bekebelezett terület katonai összeírási adatait részletezte.

Louis Edouard Roulet (Svájc) az 1792–1793 között fennállt Rauraci Köztársaság és az 1798–1802 közti Helvét Köztársaság francia példára alakított hadseregszervezését mutatta be a francia forradalmi inváziót követően. Eközben nagy hangsúlyt helyezett arra, hogy a forradalmi exporttal való szembenállás az egykori Bázeli Püspökség esetében bekebelezést eredményezett, míg Svájc esetében tartós megszállás volt a következmény.

A távolabbi területeken megnyilvánuló hatásokat még több előadás részletezte. Az általános fejlődéstől eltérő folyamatot, a nem forradalmi Dánia 1788-as összeírási rendeletét és sorozási reformját *Knud f. V. Jespersen* (Dánia) elemezte. Rámutatott, hogy az abszolút uralom rugalmas kormányzásának példája ez, amellyel, mint korábban a jobbágyság eltörlésével, a társadalmi konfliktusok elsimítását célozta.

Bo Hugemark (Svédország) az általános összeírás svéd rendszerét, mint a külföldi modell és a hazai hagyomány ötvöztetését mutatta be, amely az 1808/9-es, teljes hadikudarccal járt oroszellenes háború után immár elkerülhetlenné vált.

Az 1808/9-es svéd-orosz háború finnországi hatásaival *Veli-Matti Syvä* (Finnország) foglalkozott. Hangsúlyozta, hogy e háború, mint a napóleoni háborúk láncolatának egyik szeme, európai vonatkozásban kevésbé fontos, annál jelentősebb azonban finn szempontból, mivel az ország hadszínterré vált, a háború kimenetelének eredményeként pedig a svéd uralmat az orosz váltotta fel.

Reinhard Brühl (NDK) a francia forradalmi háborúknak a poroszországi hadgondolkodásra gyakorolt befolyását választotta előadása témájául. A hadsereg szervezésével, vezetésével, kiképzésével és harcászattal kapcsolatos, főleg Dietrich Heinrich von Bülow nézeti körüli vitából két kérdést emelt ki: a támadóoszlop és a lövészarc egyesítését jelentő új harcászatot, és a megnövekedett mozgékonytárat a könnyűcsapatok számára szaporítása révén.

Sophie de Lastours (Franciaország) a francia forradalomnak az emigráns franciák révén az orosz hadseregre gyakorolt befolyását vázolta fel.

Magyar szempontból lényegesen nagyobb figyelmet kelthet *Jean Nouzille* (Franciaország) előadása, aki a francia forradalomnak a horvátországi katonai határőrvidékre gyakorolt hatását elemezte. Miután felvázolta a francia forradalmi eszmék korábbi hatását a polgári és katonai közigazgatású horvát területekre, az 1809-es békével létrehozott Francia-Illyriához került hat határőrezrednek a francia haderőbe való betagozását részletezte.

Alejo Arnaiz Hidalgo (Spanyolország) a spanyol haderőfejlődésből azt a folyamatot elemezte, miként vált zsoldoshadseregből nemzeti hadsereg a francia forradalmi háborúk hatására. Ehhez csatlakozva *Miquel Alonso Baquer* (Spanyolország) a cadizi törvényhozó gyűlésben 1810-1812 között kiformalódott katonai doktrínát mutatta be. Előadásában hangsúlyt négy kérdésre fektetett: a vezérkar létrehozására, a katonaiskolák létesítésére, a nemzeti milícia megszerzésére és a generalisszimusi méltóság bevezetésére. E kérdéskörök közül a spanyol vezérkar létrehozásával külön előadásban foglalkozott *Antonio Sanchez-Serrano* (Spanyolország).

A francia forradalomnak az 1790-es évek írói forradalmi mozgalmára gyakorolt hatásával és a kétoldalú kapcsolatokkal *Donal O'Carroll* (Írország) foglalkozott. Meggyőző erővel bizonyította, hogy a protestáns-katolikus vallási ellentét valójában már akkor két politikai nézet szembenállásának megnyilatkozása volt, mégpedig az angol koronához fűződő kapcsolat kérdésében. A pamfletirodalom, az egyletalakítások és a Nemzeti Konvenció szervezésének elemzésével mutatta be az előadó a francia kapcsolatokat, amelyek a nyílt függetlenségi párti felkelés idején fegyverszállításokban, sőt inváziós hadak átküldésében teljesedtek ki.

Jonathan B. Langdon (Nagy-Britannia) a francia forradalom egy kevésbé ismert következményét, az 1797-es brit flottalázadásokat mutatta be. Hangsúlyozta, hogy e lázadások erőteljesen hozzájárultak a Brit Királyi Haditengerészet megreformálásához.

Egy még távolabbi hatást választott témájául *Kenneth J. Hagan* (Egyesült Államok), amikor azt vizsgálta, milyen negatív hatással járt a semleges Egyesült Államok kereskedelmére a francia-angol tengeri háború, ez hogyan vezetett el a szállítások biztosítása érdekében amerikai hadihajóknak a Földközi-tengeren való megjelenéséhez. Rámutatott azonban arra is, hogy 6257 amerikai önkéntes szolgált ez időben a brit haditengerészetben, és ez egyúttal franciaellenes quasi-háborút is jelentett.

Mordechai Gichon (Izrael) az 1799-es palesztinai hadjáratnak a Szentföldre gyakorolt hatását elemezte. Hangsúlyozta, hogy a francia fegyveres jelenlét egyúttal a forradalmi eszmék megjelenését is jelentette. E vonatkozásban azt emelte ki, hogy az addigi türelmetlen iszlám uralmat a francia vallási türelmi rendelet ideiglenesen hatályon kívül helyezte.

Ehhez csatlakozva *Gideon Biger* (Izrael) azt emelte ki, hogy a francia hadak kötelékében számos tudós is megjelent a Szentföldön; így Quesnot a csillagász, Fournier, a geometria tudósa, és Jacobin a topográfus. Működésük eredménye többek között az a hat 1 : 100 000 méretarányú térképszelvény, amely a mai Izrael állam egyes területeit ábrázolja.

További előadások foglalkoztak a párizsi kollokviumon a francia forradalom időben később jelentkező hatásával. Így *Konsztantinosz Varfisz* (Görögország) a görög reguláris és irreguláris hadseregekben a függetlenségi harc idején az 1820-as években jelentkezett francia befolyást elsődlegesen a harcászati területén, a korábbi közvetlen érintkezésekből fakadó hatásként értékelte.

Fernand Beurour (Franciaország) Nicolas Raoul tábornok (1788-1850) életútjának bemutatásával bizonyította, miként játszottak szerepet a forradalmi tanok Simon Bolivar dél-amerikai felszabadító háborúiban is.

Jean-Michel Sterkendries (Belgium) az 1830-ban függetlenséget nyert Belgium hadseregszervezésével kapcsolatosan elemezte a francia forradalmi elvek átvételét.

A még az 1861-1865 közötti amerikai polgárháború idején is érvényesült napóleoni harcászatot *Jack Sweetman* (Egyesült Államok) elemezte. Rámutatott: ugyanazokból a kézikönyvekből tanulták mindkét hadviselő fél tisztjei, e könyvek pedig, miként a szabályzatok is, közvetlen francia hatásról tanúskodnak.

Pier Luigi Bertinaria (Olaszország) az olasz nemzeti újjászületési mozgalomra hadügyi szempontból gyakorolt francia hatást mutatta be.

E konkrét témafeldolgozásokkal éles ellentétben *Ilie Ceausescu* (Románia) „A francia forradalom és a román katonai tényező. Közvetlen és perspektivikus hatás” című előadása nagy általánosságban mozgott, és csak mellékesen tartalmazott utalásokat a francia diplomáciára és a francia diplomaták román kapcsolataira vonat-

kozóan. Egészében azt akarta sugallni, hogy a Horia-Closca-féle 1784-es erdélyi lázadástól kezdve forradalmak sora zajlott volna a társadalmi és nemzeti felszabadulás kivívása érdekében, amely 1918-ban valósult volna meg. Eközben a szokásos román megnyilatkozások szellemében egybemosta a két román fejedelemség (Havasalföld és Moldva), valamint Erdély helyzetét, permanens Habsburg- és oszmánellenes küzdeletről szólt. Hamis állításaira azzal tette fel a koronát, hogy szerinte „1867-ben Erdélyt a tartomány lakosságának nagy többségét kitevő románok tiltakozása ellenére Magyarország annektálta” (?).

Hasonlóan jelentős ellentmondásokat eredményező előadást tartott *Martin Kutz* (NSZK), aki „A francia forradalmi és napóleoni háborúk elemzése Clausewitznél és meghamisítása Schlieffen óta a német katonai vezetők gondolkodásában” címmel azt állította, hogy Schlieffen és utódai ellentétére fordították Clausewitzet. Szerinte ugyanis a történelmet csupán olyan példatárnak tekintették, amely katonai nézeteiket igazolja. Ezen túlmenően a hadművelleti vezetést elszakították a politikaitól, sőt a politika feletti uralom eszközüvé tették. Ugyancsak Clausewitz nézeteivel ellentétesen dolgozták ki a villámháború stratégiáját. A támadást tartották a siker egyetlen tényezőjének, mivel egy hosszabb védelmi háborúra nem rendelkeztek elegendő anyagi eszközzel. Ezek az igazolatlan, bizonyítás nélküli állítások heves reakciókat váltottak ki.

Magas színvonalú történelmi esszéjében *Michael Salewski* (NSZK) az egyik legrégebben vitatott és legáltalánosabb kérdést, a forradalom és a háború összefüggését elemezte, mégpedig ezúttal a konkrét történelmi tényekből kiindulva és a döntési alternatívákra rámutatva.

Hasonlóan nagy sikert aratott *Dmitrij Volkogonov* (Szovjetunió) előadása, amelyben történelmi és hadügyi párhuzamot vont „a nagy francia polgári forradalom” és „a nagy októberi szocialista forradalom” között. Kiemelte, hogy mindkettő hatalmas lökést adott a civilizáció fejlődésének, mindkét nagy eszmerendszer ugyanakkor erőszakos eszközökkel érvényesítette megvalósulásakor a nemes nézeteket.

Az előadó szerint mindkét forradalom azonos pályát futott be, azonos válságra azonos kérdésfelvetéssel vála-

szolt. A hatalom, a föld és a béke kérdésében mind a jakobinusok, mind a bolsevikok abszolút történelmi elhivatottságukban hittek, s azt képzelték, hogy deklarációkkal megváltoztatható a valóság. Valójában végül mindkét eszmeríratnak tömeghadsereg bevetésével kellett ezt megtennie mind a belső, mind a külső ellenforradalmi összefogással szemben. Az is közös jelenség, hogy mindkét forradalom hordozói győzelmüket követően hamarosan kettészakadtak radikális és mérsékelt szárnyra, ám mindkét esetben egy harmadik erő került ki diadalmasan a hatalmi vetélkedésből.

Az előadó további hasonlóságokra is rámutatott: mindkét esetben polgárháború vált szükségessé, és ez népfelfegyverzést eredményezett, mindkét esetben bekövetkezett a terror tömeges alkalmazása; mindkét esetben jelentkezett a cezarizmus a bonapartizmussal, illetve a sztalinizmussal, mindkét esetben az állam ellenőrizhetetlen felsőbbbségbe torkolt a népfélség deklarációja, mindkét esetben nagyon messze esett az eszmétől annak testet öltése, mindkét forradalom hosszú távú fegyveres védelemre rendezkedett be, és mindkét intézményesített honvédelmet vezetett be a kezdeti önkéntes honvédelem helyett; végül még jelképes történelmi párhuzamok is vonhatók: a Bastille és a Téli Palota, XVI. Lajos és II. Miklós, a Nemzeti Gárda és a Vörös Őrség stb.

Mіндеzen új tudományos kutatási eredmények hallatán joggal hangsúlyozhatta mind *André Corvisier* egyetemi tanár, a Nemzetközi Hadtörténelmi Bizottság francia elnöke, mind a szervezőbizottság elnökeként is tevékenykedő *Jean Delmas* tábornok, a Francia Hadtörténet-szék Nemzeti Bizottságának elnöke, mind a kollokvium vitázójára felkért *André Mortel* egyetemi tanár, a francia Hadtörténet-szék Nemzeti Bizottságának alelnöke, hogy ez időben és térben nagy területeket átfogó, a nemzetközi összefüggéseket figyelembe vevő, a konkrét tényekből kiindulva általánosító előadások, valamint az ezekhez csatlakozó rendkívül tárgyszerű, szakmai viták újlag és a korábbiaknál differenciáltabban bizonyították, mennyire világtörténelmi jelentőségű volt a francia forradalom, mennyire az új típusú haderő volt a forradalmi eszmék hordozója, mennyire segítette ez a forradalmi eszmék meghonosodását és érvényesülését más államok haderejében is, és ez hogyan hatott a különböző régiók történelmi fejlődésére.